

ՀԱՅ ԲԱՌԱՐԱՆԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ԶԳՆԱՀԱՏՎԱԾ ՀՈՒՆԱՐՁԱՆ

Վաղուց ի վեր զբաղվելով 17-18-րդ դարերի ականավոր մտածող՝ փիլիսոփա, տրամաբան, քերական, աստվածաբան ու նկարիչ Հովհաննես Զուղայեցու (1643-1715) մատենագրական բազմաբնույթ ժառանգության ուսումնասիրությամբ՝ դեռ տասնամյակներ առաջ գիտեի, որ նա թողել է նաև պարսկերեն, արաբերեն և հայերեն բառարան¹, որը, սակայն, պահպանված չի գտնվում մեկ ձեռագրով, մինչև վերջերս մնում էր անմատչելի: 1994-1997թթ. աշխատելով Երուսաղեմի Ալեք և Մարի Մանուկյանների անվան Ժառանգավորաց վարժարանի Ընծայարանում՝ բարեբախտաբար հնարավորություն ունեցա ուսումնասիրելու խնդրո առարկա բառարանն ամփոփող ձեռագիրը (թ. 665)²: Քանի որ այն ամբողջությամբ գրված է հայատառ, ուստի նույնությամբ ընդօրինակեցի՝ հարմար առիթի դեպքում ընթերցողի դատին ներկայացնելու համար: Ձեռագրի հանգամանքների մասին պատկերացում տալու նպատակով նույնությամբ բերում ենք Նորայր Պողարյանի նկարագրությունը. «Ծառայ 21x15x4: Էջք 592: Հանգամանք լա: Թուղթ հասարակ, ծծող: Գրիչ՝ Սարգիս Դպիր Երուսաղեմացի: Գրութիւն՝ խորագիրները եւ գլխագիրները կարմիր, մնացեալը սեւ մելանով, միասին, 26 տող, նոտրագիր վարժ: Համառոտագրութիւնք առատ: Կարմրագոյն զարդագիր եւ լուսանցազարդ՝ գլուխներու սկիզբը: Գունաւոր խորանագարդ եւ այլն, էջ 1: Կազմ տախտակեայ սեւակաշի: Դատարկ թուղթք՝ սկիզբը և վերջը՝ երեքական թերթ: Կուրծքին երկաթագիր՝ Տրամակացութիւն: Ստացող՝ Տէր Մխիթար Վարդապետ»³:

Ինչպես երևում է սույն նկարագրությունից, ձեռագրի սկզբում գետնելված է Հովհաննես Զուղայեցու «Տրամակացութիւն ճշմարտութեան» փիլիսոփայական-աստվածաբանական ծավալուն աշխատությունը՝ գրված 1687 թ., որին անմիջապես հաջորդում է խնդրո առարկա բառարանը (էջ 467-490): Այն ընդգրկում է 582 բառահոդված և կազմված է հայկական այբուբենի հերթականությամբ: Յուրաքանչյուր տառով սկսվող բառահոդվածներից առաջինը թե՛ օտար և թե՛ հայերեն բաժիններում գրված է կարմիր թանաքով, իսկ մնացածը՝ սև:

Թե երբ է Հովհաննես Զուղայեցին կազմել մեզ հետաքրքրող բառարանը, ստուգապես դժվար է որոշել, որովհետև ի տարբերություն իր մյուս աշխատությունների, որոնց վերնագրերում կամ հիշատակարաններում սովորաբար հայտնում է ոչ միայն գրության թվականը, այլև սկսելու և վերջացնելու ամիսն ու օրը, բառարանի գրության ժամանակի ու հանգամանքների մասին գրեթե ոչինչ չի ասում, թեև վերջում թողել է հետևյալ հիշատակարանը. «Եւ արդ ես տրուպ Յոհաննէս հող և մոխիր կոխանս ոտից, պայազատացդ արարի զհամառոտ բառսս ի պարսից և յարաբացուց ՚ի հայ լեզու. եթէ հայեսցիք փառս հօր և որդւոյ և հոգոյն սրբոյ վերամատուցիք, ապա թէ ոչ, ներեսցիք արամարութեանս իմոյ, զի այսքան էր կար և զօրութիւնն նուաստացեալ անձինս իմոյ տառ[ապ]ելոյ» (էջ 490):

¹ Այդ մասին տե՛ս «Մայր ցուցակ ձեռագրաց սրբոց Յակոբեանց», կազմեց Նորայր եպիս. Պողարեան, Բ. 3-րդ, Երուսաղեմ, 1968, էջ 100:

² Օգտվելով պատեհ առիթից՝ խորին շնորհակալությունս եմ հայտնում այդ տարիներին Երուսաղեմի Սրբոց Յակոբեանց Միաբանության լուսարարապետ Դավիթ արք. Մահակյանին նման հնարավորություն ընձեռելու համար:

³ «Մայր ցուցակ ձեռագրաց սրբոց Յակոբեանց», Բ. 3-րդ, էջ 98:

Այստեղ, իմ կարծիքով, ուշագրավ է հատկապես «արարի գիտնաժողովի բաժնի» բաժնակապակցությունը: Բանն այն է, որ վերնագրի «բաժնի» հասկացության փոխարեն այստեղ այն անվանում է պարզապես «համաժողովի բաժնի», որով, թվում է, ակնարկում է այն մասին, որ ինքը գրել է ոչ թե սովորական բառարան, այլ կազմել է իր աշխատության մեջ օգտագործված պարսկերեն և արաբերեն բառերի բառացանկ կամ բառարան: Այս ենթադրության օգտին է խոսում հատկապես Ջուղայեցու Ռիշատակարանին անմիջապես հաջորդող՝ գրչի հետևյալ հիշատակարանը. «Տաշնի Յարութենի որդի յերուսաղէմցի Սարգիս Դպիր գիրչս յիշեցէք մէկ հայր մեղայիս, և կամ մէկ ողորմայիս, և դուք յիշեալ յիշիք. կրկին աղաչեմ զձեզ հայրք և եղբայրք իմ և ընթերցողքդ, յիշեցէք ի յաղօթս ձեր, ամէն»:

Ի մեծ թուականիս մեր Հայոց ազգին ՌԲԾԴ. ամին, էի իմ աստ՝ յեմ. սրբոյ քաղաքին, և գրեցի զայս Ած. բանութեան և խառն ընդ փիլիսոփայական գիրքս, ի Տէր Մխիթար վարդապետին, որ է՝ յերկրէն ...՝ և ամսեանն յունվարի քսան և հինգին: Եվ յամէն դիմաց բխէ ձեզ բարին, և ձեզ հովանի մշան սրբոյ խաչին, պահապան լինի աչն հայրենին, և փրկէ զձեզ ի չար վտանկէն: Ջօմրեալս մեղօք ի յաղտին, կրկին յիշեցէք յաղօթս ձեր վերստին, որ և օրհնեալ յափտեանս ամէն» (էջ 490):

Ինչպես տեսնում ենք, Սարգիս Դպիրը Հովհաննես Ջուղայեցու «Տրամակացութիւն ճշմարտութեան» ծավալուն աշխատությունը և նրան հաջորդող բառարանն ընկալել է որպես մեկ ամբողջություն, ուստի իր հիշատակարանը դրոշմել է ոչ թե բուն աշխատությունից, այլ բառարանից հետո և երկուսը միասին անվանել «զայս Ած. արանութեան և խառն ընդ փիլիսոփայական գիրքս»: Եթե ճիշտ է այս մեկնաբանությունը՝, ապա կարող ենք եզրակացնել, որ Հովհաննես Ջուղայեցու սույն բառարանը կազմվել է նույն 1687 կամ ծայրահեղ դեպքում՝ 1688 թվականին: Անկախ այս ամենից, կարծում եմ, իրավունք ունեն ասելու, որ տվյալ դեպքում գործ ունենք հայ բառարանագրության կարևոր հուշարձանի հետ, որի գիտական ու պատմամշակութային արժեքը կարող են որոշել հայ բառարանագրության պատմության մասնագետները:

Բառարանը տպագրության են պատրաստել գրեթե առանց միջամտության միայն բացել են հայերեն մասի կարճագրությունները, վերականգնել ակնհայտորեն բացակայող տառերը՝ առնելով սեպածև փակագծերի մեջ, հաճել բառավերջում (թե օտար և թե հայերեն) դրված միջակետերը և շեշտերը, իսկ եթե հայերեն բացատրությունը տրված է նախադասության ձևով, դրել են վերջակետ:

Քաջ գիտակցելով, որ կարող են լինել անճշտություններ և կամ տարակուսանք առաջացնող տեղիներ, նախապես կուզենայի խնդրել ընթերցողի ներողամտությունը, նաև վստահեցնել, որ դրանք ձեռագրին են և ոչ թե իմը:

Կցանկանայի խորին շնորհակալությունս հայտնել իրանագետ Գ. Վ. Մելիքյանին, մասնագիտական խորհրդատվության համար:

3. 2. ՄԻՐՁՈՅՍ

Բաժնիքը ի լեզու է պարսից և արաբացոց ի հայոց լեզու թարգմանեալ թէ փիլիսոփայութեան և թէ աստվածաբանութեան յիրաքանչիւր կարգի բառաբառ եղեալ դիրագունելի խնդրողացն:

Այնը
Ալըթ
Ալըմ

Հայելի
Գործիք
Իմաստուն

*Նորայր եպ. Պողարյանի գրքում տպագրված է իմաստ ձևով:

*Ձեռագրում դատարկ է թողնված մեկ բառաչափ տարածք:

†Ր նման բառարաններ իսկապես ստեղծվել են տե՛ս Կ. Ք. Рушанян, Лексикографический и лексикологический анализ персидско-иноязычных словарей XV- начала XIX вв. (армянская лексикографическая традиция), Автореферат канд. диссерт., Тбилиси, 1987, էջ 4:

Աըմ
Ալըթ վը ջարըրը
Ալըմ ջըս մօնի
Ալըմ օլվի
Ալըմ սըֆլի
Այեօն

Բըտըն
Բապ
Բիեօն
Բըդի
Բըսիթ
Բայեաա
Բէյենյ հոմա
Բայեսթի
Բըխարթ
Բըտիհի
Բըրուտըթ
Բօս
Բըսայ բաշտ
Բըիտ
Բըսուի
Բըին ըթըբար
Բըղըր
Բաթըլ
Բէեազ
Բլըումլը
Բըրահին
Բօթլօն
Բըտի հիաթ
Բարի թըալալ
Բըտայեաթ
Բըտօն
Բօլղօվը
Բըսաթաթ
Բէյզը
Բըլ
Բըսիրթը
Բըթի
Բըրղ
Բուքտազըտ
Բաաըրը
Բըտի հիըլ բօթլօն

Գեարմի
Գըմօն
Գոնը
Գուզարըտ
Գեարտ բատ

Եաֆթըն
Եղին
Եմխն
Եաար

Հասարակ
Գործիք
Աշխարհ մարմնական
Աշխարհ վերին
Աշխարհ[ն] ըստորին
Տեսեալ

Մարմին մարդոյ
Կերպ կամ տեղի
Յայտնի
Ոմն ոք
Պարզ կամ մաքուր
Պիտոյ է
Մի 'ի սոցանէ
Պարտ էր
Լսող կամ ունկնդի[ր]
Յայտնի
Տուրտ կամ սառն
Խորութիւն
Երբեմն լին[ի]
Հեռի
Առ նա կամ 'ի նա
Ըստ այսմ կերպիւ
Կօվ
Լուծեալ
Ըսպիտակ
Փոքր 'ի շատէ
Ըստ բանականի
Լուծանիլ
Յայտնիք
Աստուած
Յետին
Առանց կամ թարց
Զօրութեամբ
Պարզք, կամ մաքուրք
Զու
Գոնեա
Պայծառացուցեալ
Յամբ
Կայծակ
Հալէ
Աչք
Յայտնի լուծեալ

Ջերմ
Կարծիք
Կերպ կերպ
Թողու
Բոլորակ հողմ

Իմանալ
Ըստ բանականի
Յաջ
Ջախ

Ջրոտը
Ջեհն
Ջաթ
Ջահըր
Ջիրա
Ջէյտ
Ջըրոտի
Ջովջ
Ջհմըթ
Ջըւաթ
Ջայել
Ջաիե
Ջհուր
Ջայեֆ
Ջըմօն
Ջըքր
Ջհմըրիի
Ջըլզըլը
Ջայեղը
Ջէյտ քան քաթըրն
Ջէյտ լէսքան քաթըրն
Ջահըք

Էլմ
Էլզան

Ընսօն
Ըբարըթ
Ընասօր
Ըրբըլ
Ըրըզ
Ըտրաք
Ըմսալ
Ըթլաղ
Ըշիայ
Օէը
Ըյն
Ըհթմալ
Ըմուր
Ըմր
Ըլֆաղ
Ըղլ
Ըսթըրմալ
Ահլ քթաք
Ըսպաթ
Ըսթլայ

Ըլէհա
Ըլնըֆի վըլըսպաթ
լանթ ջմյուն

Ըտվիե
Տըւա

Հարկատր
Միտք
Ինքնութիւն
Յայտնի
Քանզի
Այս ոմն
Հարկատր
Ջուխտ
Նեղութիւնն
Նոյնութիւն
Ապականել
Անկիւն
Յայտնի
Նուազ
Ժամանակ
Ասացեալ
Ցրտային
Օարժ
Մաշակելիք
Այս ոմն գրող է:
Այս ոմն ոչ է գրող:
Ծիծաղական

Գիտութիւն
Դարձեալ

Մարդ
Օարադրութիւն
Տարերք
Քառակի
Պատահումն
Գիտութիւն
Առակք
Ժողով
Իրք
Իր
Նոյն
Կար
Հրամայեալք
Հրաման
Ջեղունք
Խելք
Գործել
Տէր գրոց
Ըստորասել
Իմաստ[ասի]րաց մե[կ]նութեամբ
քան
Սոցա

Բացասութիւն և ըստորասութիւն Դ
միասին ոչ կարոտեսցին:
Դեղարունք հիւանդաց
Դեղ հիւանդաց

Ըհսաս
Ըլնար հարրթօծ վըւըմս
մագերթօն
Ըմպիս
Նըքի
Ըսնէյն
Ըթֆաղ
Ըքսըր
Ընտիշը
Ըմր, վըբըբըր
Ֆրտ
Ըֆրատ
Ըբայըտ
Ըսղըր
Ըքպըր
Ըքս
Ըշարը
Ըրգ
Ըբըտ սլաստ
Ըմթըղատ սլասը
Ըջգայ
Ըհըտ հօմս
Ըտըը
Ըբթայ
Ըղամըթ
Ընթըհայ
Ըսթղլայ
Ըջգայ լայթջգայ
Ըշրաղին
Ըֆլաթօն
Ըրըսթըթալիս
Ըրըգ ըգաֆի
Ընֆքաքի
Ըտըտ
Ըրատըթ
Ըլվօն
Ըղսամ
Ընֆիսլ
Ֆիըլ
Ըհաթը
Ըրովըմ
Նըբովթ
Ըջնաս
Ջնս
Ըմքն
Ըսպաթ
Ըբթղայ
Ըլահըտը
Ըսթղամըթ
Ըգիմ
Ըտխանը
Ըգնար վնէ եագօք
Ըգջար
Ջըբըր

Ջգայութիւնք

Հուրն ջերմ է, և արեգակն պայծառ:
Մարգարեք
Մարգարե
Երկրորդ
Ժողովեալ
Բագունք
Միտք կամ իմացումն
Այս ոմն և այն ոմն
Մասն
Մասունք
Խորութիւնն
Փոքրիկ
Մեծ
Հակ
Ազդել
Լայն
Երրակի խորութիւնն
Երրակի խորութիւնն
Մասունք
Մի ՚ի սոցանէ
Բնական բանականութիւն
Լուծեալ
Աշտարակ
Յետին
Անկարօտ
Անբաժանելի մասն
Պղատոնականք
Պղատոն
Արիստոտել
Առինչ
Տարրորշեալ
Թիւ
Սկսեալ
Գոյն
Բաժանմունք
Կրել
Առնել
Պարագրեալ
Հայր
Որդի
Սեռք
Սեռ
Կարելի
Ըստորասացեալ
Ըսկսեալ
Առանձինն
Ուղիղ
Մեծ
Մեզ
Ասող գիսաւոր և տիգաւոր
Ծառք
Ծառ

Ըբխարը
Ընդլապ
Ըսթըհալը
Ըզաֆ
Ընֆջար
Մըըտում
Ըտըմ
Ընսօն մովջուտասթ
Ընսօն մովջուտ նիսթ
Ընդայ մըտմասթ
Ըմպիդասթ ընսօն
Ընսօն մովջուտ քաթըբօն
Ջայետ. բըլզասթ
Ըյնալ զասթ
Ըլըթ
Մըլոպ
Ընըմա
Ըշթըհրը ըլ լֆզ

Թըմսիլ
Թօվզէ
Թնհա
Թարըքի
Թըսըվօր
Թստեղ
Թըստե
Թհզօղ
Թըջըըպը
Թջը ըպիասթ
Թջվիզ
Թտրիջ
Թհսիլ
Թմամ
Թամ
Թֆավօթ
Թըզայըտ
Թնագօլ
Թըրեղ
Թալը ըթը
Թալի
Թոլ
Թբիըթ
Թհթ
Թօվհիմ
Թըօմ
Թըղազը
Թըըքիբ
Թըջզիը
Թըսըթը
Թջվիզ
Թուլու
Թըղաթօ
Թըսըլսօլ

Ամպ ջրալիր
Այլայլեալ
Փոփոխեալ
Յաւելեալ
Յամպոյն պատառումն
Ոչ էութիւն
Ոչ է
Մարդն է:
Մարդն ոչ:
Արալէզն ոչ է:
Ըսպիտակ է՝ մարդն:
Մարդն է՝ գրօղ:
Աւելորդ ՚ի վերա էութեանն
Նոյն էութիւն
Պատճառ
Պատճառելի
Այս, բայց յայմանէ ոչ է:
Սովորութիւն լեզուի

Առակ
Պայծառ
Միայն
Խաւար
Պարզառութիւն
Ծարամանութիւն
Անձուկ
Իսկապէս
Փորձել
Փորձութիւն
Պատշաճեալ
Աստիճան
Ի յայտ բերել
Կատարեալ
Կատարեալ
Ջանազանութիւն
Ընդ միմեամբք սեռքն
Ընդ միմեամբք տեսակքն
Կերպ
Ծագեալ իցէ
Երկրորդ
Ջիզք և երկայնութիւն
Բնութիւնն
Ներքոյ կամ ի ստորև
Ոմանք
Կերակուր
Խնդրել
Կերպ
Մասունք
Ինն
Կարելի
Հետի
Կատարել
Անհուն

Թըղըտօմ
Թըըխօմ
Թքաֆու

Նախ
Յետին
Աորնչարար

Իջ ար
Իլա դէյո գալըք
Ին
Իլա

Ըստորաստիւթինն
Մանաւան[դ] որ ինչ այսպիսիք են:
Ուր
Մանաւանդ

Լարօտ
Լագըմ
Լֆգ
Լէյո
Լայեխֆը
Լայմհալըթը
Լախա լամլայ

Պատշան
Հարկատր
Լեգու
Ոչ
Ոչ է ծածկեալ:
Ըստուգապէս
Ոչ գիտեմք այն կողմն Երկնից, եթէ
է իր, եթէ ոչ է:
Գիշէ'ր
Հասարակ զգայութիւնն
Աննարակ
Փառք և տանջանք

Լէյլ
Լամըսը
Լարօտ
Լըզըթ վը ըլըմ

Մերձ ինքեան
Կամք կամ բնութիւնն
Առանձին
Արտաքոյ
Յատուկ
Ինքնագլուխ
Յատուկ ինքեան
Գիծ
Գիծք

Խիշթըն
Խըուս
Խօլվըթ
Խարըջ
Խասը
Խօտարըր
Խըսուս
Խըթ
Խթուրթ

Դարձեալ ըստ աստուածայնոց գրոց

Խթ
Խթուրթ
Խալըդ
Խըլաֆթ
Խըթըս թվայ
Խիմը

Գիր
Գիրք
Ըստեղծող
Թիւր
Գիծն միջնոր[դ] է Բ բնեօին մէջն:
Անկղղին

Հըդեղըթ
Հասլ
Հալ
Հէյվօնարթ
Հօքմ
Հնգօմ
Հսուլ
Հըրարթ
Հըրըքեարթ
Հըր այեհը
Հէյ սիրթի
Հէյ վօն
Հըսաս
Հօջըթ տըլէլ դիաս
Հըտթամ

Սահման
Ի հայտ բերել
Այլակայ պատահումն
Կենդանիք
Հրաման
Տեղօջ
Յայտ գոլ
Ջերմութեանն
Շարժումն
Յամենայն կողմանէ
Ըստ կերպի
Կենդանի
Զգայուն
Բնական բանականութիւն
Կատարեալ սահման

Հըսնադըս
Րըսմ
Հըմլի
Հատըս
Հէլիաթ
Հլուլ
Հալ
Հէուլայ ուլայ
Հըքմըթ
Հըաշի
Հըտ
Հըրըքիաթ
Հարեաբըս
Հըտատի
Հաֆզը
Հըֆթ քօվքեամբ

Ղմըր
Ըթարըտ
Զօհրը
Շմշ
Մըրեխ
Մուշթրի
Զօհալ
Սըթհը սէլեարը
Ղօվըթ
Ղայեբ
Զէյր
Ղաբըլ
Ղըսմ
Ղայեթ
Ղգայեա
Ղի սըթհայ
Ղըմըր
Ղեսա
Ղօվլ ղարը
Ղօրպ
Ղըզիը
Հուսն
Ղայեմ
Ղաբըլ ըրյատ սլասը
Ղգայ
Ղաբըլ ղըսմըթ
Ղտիմ, վղտամ
Ղթուլ
Ղտր վընտազը
Ղարըլգաթ
Ղէյր ղարըլգաթ
Ղօտրթ
Ղօտօմայ
Ղօրք
Ղըթհ
Ղուրուպ

Անկատար սահման
Որ յատկաւ սահմանի:
Բարձաժ
Ըստեղծեալ
Կերպ
Թագանցեալ կամ միացեալ
Պատահումն
Նիւթ պատուական
Իմաստութիւն
Լուսանցք տետրի
Հասարակ սահման
Շարժումն
Հուր այրող
Դարբնի փքսի բերան
Կարծիք
Եօթն մոլորականք

Լուսին
Փայլածուն
Լուսաբեր
Արեգակն
Հըրատն
Լուսընթաքն
Երևակն
Եօթն մոլորականքն
Կարողութիւնն
Թաքուն
Այլ
Կատարեալ
Կերպ
Յոյժ
Նախադասութիւնք
Բանականութիւն
Լուսին
Բանականութեամբ
Ծանուցանող
Մերձ
Նախադասութիւն
Ազնի
Կանգնեալ
Յերիս կատարեալ խորութեամբ
Կերակոր
Կատարեալ բաժանմամբ
Յաւիտենական
Ընդունել
Չափ և քանոն
Մանուածեալ
Ոչ մանուածեալ
Կարողութիւնն
Հին փիլիսոփայքըն
Մերձ
Հատեալ
Մերձ

Ղօթայ
Ղամբթ
Ղօսր
Ղօվս

Մօրըքերբ
Մըղսուր
Մըղալը
Մութըլըղ
Մըթալըբ
Մջմոյ
Մութը տըտը
Մըլնի
Մըրըլֆըթ
Մօրատ
Մուաֆըղ
Մուհըղըղ
Մութըղ դը
Մըլ թըբըր
Մըղահտը
Մումբըն
Մֆհում
Մուշթըրբ
Մգքուր
Մուխ թըս
Մհսուսաթ
Մղաբըլ
Մուջըր ըտաթ

Մումըեզ
Մըլահըզը
Մընսուպ
Մունըղըսըմ
Մթլուպ
Մուջըրտ մուտըբըր
Բըտըն
Մուջուտ
Մուհթաջ
Մըրօն
Մութը վթրաթ
Մուլուք
Մազի
Մութասաի
Մայթէյն
Մըղուլ
Մութըվընէ
Մըլումաթ
Մըլհուղ
Մըխուս
Մըղուլաթ
Մուղըտըմաթ
Մնասըբ
Մատըթըլ մըվատ
Մօվզու

Երկեակ բևեռ
Կանգնեալ
Արգելումն
Աղեղն երկնից

Բաղադրեալ
Խնդրելի
Գիրք
Կապակցեալ
Հայցելի
Բովանդակ
Առանձին-առանձին
Մեկնութիւնն
Ճանաչումն
Դիտաւորութիւն
Հանգոյն
Իսկապէս իմացող
Ամենևին
Կատարեալ
Տեսանել
Կարելի
Իմացեալ
Հոմանուն կամ հասարակ
Նախ ասացեալ
Յատուկ ինքեան
Զգալիք
Դէմ յանդիման
Մի անձնացեալ կամ
ընդ ոչ ոմեք կապեալ
Բաժանօղ
Մակամտածօղ
Պատշանեալ
Բաժանեալ
Ըղձալի
Առանձին և շարժօղ
Մարմնոյ
Էացեալ
Կարօտ
Նորա
Յազգէ յազգ եկեալ
Թագաւորք
Անցեալ
Հաւասար
Միջին
Ասի
Մտադիր
Յայտնիք
Իմացեալ
Յատուկ
Իմանալիք
Առաջինք
Պատշան
Նիւթ նիւթոց
Ենթակալ

Մհմուլ
Մթալըպ
Մնզըլը
Մթա բըղը
Մունթըրհի
Մջհուլ
Մուխթըլֆ
Մուխալըֆ
Մնասըբըթ
Մուջըբը
Մութըսըլ
Մունֆըլ
Մումթաղ
Մութըղէյ երը
Մումթընը
Մունղըսըմ
Մըղըուլաթ
Մընթիղ
Մղալը
Մովջուտաթ
Մուսթընի
Ղէյր մուսթընի
Մատը
Մահիըթ
Մխլութ վմմ գուն
Մուղթզայ
Մութըղտ մին
Մութըք լմին
Մնանաթ
Մուսըլըմ
Մութը հէյ եզը
Մհագի
Մայե հաղի
Մութըհն
Մղհուր
Մխսուս
Մնասըբ
Մուլըղըթ
Մուըլըմ
Մղային
Մութըլզմ
Մասնոյ
Մութըֆղ
Մխլուղաթ
Մութըսըլըր
Մութըսըլ
Մունֆըսըլ
Մունթսֆ
Մղտար
Մֆրուզը
Մըտում
Մըլայ հըզը
Մօնֆի
Մունթըրհի

Ըստորոգեալ
Խնդրոյ
Շանապարհ
Նախագաղափար
Եզերեալ
Իմանալի
Ներհակ
Այլ և այլ
Պատշաճաւորութիւն
Ստորասութիւն
Կապակցեալ կամ շարակցեալ
Տարաբաժանեալ
Բաժանեալ
Ջանազանեալք
Անկարելի
Բաժանեալ
Ազնի
Տրամաբանութիւնն
Գրքուկ
Էութիւն
Անկարօտ
Կարօտ
Նիւթ
Սահման
Բաղադրեալ
Խնդրելի
Հին իմաստասէրք
Հետևող գրոց
Ոչ ժողով
Առանց բանականի
Ջետեղեալ
Հաւասար
Եւս հաւասար
Պատրաստեալ
Հոչակեալ
Յատուկ ինքեան
Պատշաճ
Դասատու
Վարդապետ
Մեմականք
Հարկատր
Ըստեղծեալ
Համաբան
Ըստեղծուած
Կարծեալ կամ պարզառեալ
Կապակցեալ
Տարաբաժանեալ
Կէս ՚ի յիրաց
Չափ
Կարծեցեալ
Ոչինչ
Մտածել
Բարձեալ
Յետնեալ

Մունթհայի
Մունթահի
Ղէյր մունթահի
Մըթայ
Մալըք սօլք
Մըղուլաթ ըղըր
Քօլիաթ խըմս
Մըթնոյ
Մուլը վըսըթ
Մուջթմը
Մօզլըը
Մուջըվըֆ
Մուսըմըթ
Մուլընէյ երը
Մըրսուտը
Մուֆըրտ
Մօլթը հօմ
Մուհըրք
Մուլըվազի ալսթնէյն
Մըրքը գմին
Մուղըեր
Մըմաս
Մըշըրղ
Մըղըրպ
Մըրի
Մանը վղասըրի
Մըբալըղը
Մըհթըրղը
Մօք թըր
Մութսաըտ
Մութղաթըր
Մունըղըտ
Մութնազըլ
Մըջմոյա լնուրէյն
Մութխէյելը
Մըֆարըղը թրուհազըր տըն

Մօվթ վֆսատ
Մումըն
Մահիըթ
Մղայերըթ

Նըֆսնաթը ղը
Նաֆըլը
Նխօսթ
Նըգտիք
Նըգտ
Նօթղ
Նըիսընտը
Նըֆի
Նըսալըթ
Նըզըրի
Նուր
Նուրօնի

Յետին
Հունաւոր
Անհուն
Երբ
Տէր տեղոյ
Տասն ըստորոգութիւնք
Հինգ ընթանուրքն Պորփիւրի
Տեսակ
Միջնորդ
Միահնաղոյն
Անկինաւոր
Ունայնամէշ
Լիամէշ
Շարժումն
Բաժանումն առեալ
Մին
Կապակցեալ
Շարժող
Հաւասարամակերևոյթ
Միջակէտն երկրի, այսինքն հողոյն
Ներքնոյն
Կապակցեալ
Արևելք
Արևմտ
Տեսանելի
Արգելումն
Շատ
Այրեցող
Եղեալ
Վերացեալ
Կաթիլք
Կապակցեալ
Վայրի իջեալ
Համայն լուսեղէն
Վերըստին յիշողութիւն
Որ ոչ ունն բանկան
հոգւոյն ՚ի մարմնոյն
Բաժանումն հոգւոյն ՚ի մարմնոյն
Արդար
Սահման
Այլայլութիւն

Բանական հոգի
Օգուտ
Առաջին
Մերձ
Մերձ
Բանականութիւնն
Գրող
Բացասել
Պատշաճ
Իմանալի
Լոյս
Լուսաւոր

Նօվը
Նըֆս
Նըթիջը
Նօվըգաֆի
Նովայընվայ
Ջնըլ ըջնաս
Նօթֆը
Նիգ
Նըհայիըթ
Նգայ
Նօդթը
Նըսֆ
Նըբօլըթ
Նաչար
Նգայերօն

Շնայթ
Շըք

Սուրըթ
Սբիլ
Սըրտի
Սայեր
Սըլպ
Սաբըթ
Սաբըղ
Սըֆաթ
Սըբութ
Սահըլ
Սատըղ
Սըլասը
Սալլը
Սօդրա
Սդիր
Սըտուր
Սըթբըրի վօմղ
Սօնըթ
Սանր
Սըդար
Սըլբը
Սանի
Սըհիհ
Սըտղ
Սալըս
Սըթհ
Սուրըթ նովյիը

Սուրըթ ջրսմիը

Վէյ
Վըսըթ
Վասըթը
Վաղը
Վրգ էյն

Տեսակ
Անձն
Եզրակացութիւնն
Տեսակ առնչական
Տեսակագոյն տեսակ
Սեռակ[ա]յնագոյն սեռ
Սաղմ մարդոյ
Այլ ևս
Ըսկիզբն
Հակառակութիւն
Կէտ
Կէս
Որդի
Անճար
Այլևս այնպէս

Շանաչումըն
Կարծիք

Կերպ
Շանապարհաւ
Ցուրտ
Միւս
Բացասութիւն
Հաստատ
Առաջին
Պատահումն
Հաստատեալ
Խխընջական
Հանգոյն
Երրակի
Բացասաբար
Փոքրիկ
Փոքր
Յառաջ եկեալ
Խորութիւնն
Արուեստ
Ըստեղծօղ
Փոքր
Կարծր
Երկրորդ
Ըստոյգ
Ըստոյգ
Երրորդ
Մակերևոյթ
Կերպ տեսակի կամ
տեսակաւորութիւն
Կերպ մարմնոյ կամ
մարմնաւորութիւն

Նորա
Միջնորդ
Միջնորդ
Պատահեալ
Չափաւորեալ

Վէճն	Պատճառ
Վահրտ	Միճ
Վասրլ	Ծանապարհ կամ տախրլ
Վըսիլը	Ծանապարհաւ
Վըհտըթ	Միճ
Վըրայի	Այն կողմն
Վրայի ջըտար	Այն կողմն որմոյն
Վըտուլ	Ի հայտ գոլ
Վահըմը	Տրամախոհութիւնն
Վաջըբըլ վունուտ	Հարկաւոր էութիւն որ այտ ասի:
Վունուտ	Էութիւն
Վանըբըլ վընուտ	Հարկաւոր էութիւնն
Մումքընըլ վունուտ	Կարելի էութիւնն
Մումթընըլ ըլվունուտ	Անկարելի էութիւնն
Վունուտըլ զէհնի	Էութիւնն մակամտածութեան
Վունուտ խարըջի	Էութիւնն արտակայացեալ
Վընուտֆի նըֆսը	Էութիւնն ինքնակայ
Վունուտ լղէյըլ	Էութիւն այլակայ. որպէս
Ըտըմ ֆինա ֆսը	մարդ ոչ է գրող:
Ըտըմ լղէյըլ	Չէութիւն ըստ ինքեան. որպէս
Տայերը	արայէզ ոչ է:
Տըրընզ	Չէութիւն այլակայն. որպէս
Բըսալը	մարդ ոչ է գրող:
Բօվչնի	Բոլորակութիւն
Բիագըթ	Ջետեղիլ
Բուի տըհտ	Գիրք
Բաբըթը	Պայծառութիւն
Բաջը	Ճգնութիւնն
Բօպ	Երես տայցէ
Բըվայել	Միջին կէտ. որ ասի
Բըթութ	հասարակ սահման:
Քէլֆ	Յանձնարարութիւնն
Քէլֆիըթ	Չորից մի մասըն
Քօնհը	Հոտոտելիք
Քօլիաթ	Խոնաւ
Քօլի	Որակ
Քաթըբ	Որակութիւն
Քըթաբըթ	Բովանդակ
Քըղբ	Ընթխանորք
Քօլ ըզիմ մընըլջօզ	Ընթհանոր
Քըսըթ	Գըրօղ
Քեա զբզօն	Գրել
Քօբըլ	Թիւր կամ սուտ
Սօղըլ	Ընթհանոր յոգնագոյն է
Քըզայ	քան զմասնաւորն:
Քեամ	Բազմութիւնն
Քէլֆ	Բիրքն կամ սուտքն
	Մեծ գիրք
	Փոքր գիրք
	Այսպէս
	Քանակ
	Որակ

Քէֆիըթ	Որակութիւն
Քէֆիըթ	Որակութիւն հոգևոր
Քէֆիըթ միսուրը	Որակութիւն երևելեացս
Քօրը	Բուրակութիւն
Ֆըսլ	Տարբերութիւն
Ֆըրդ	Զանազանութիւն
Ֆըրըս	Ձի
Ֆըրամուշ	Մոռանալ
Ֆըքր	Միտք
Ֆիեալ	Ներգործութիւն
Ֆըրը	Զանազանութիւն
Ֆըրտ	Միճ
Ֆըլնըհար մովչուտ	Ուր[ե]մն տիւ է:
Ֆասըտ	Ապականեալ
Ֆուլատ	Պօղօվատիկ
Ֆօղ	Բարձր
Ֆըլի ըրըշ	Ներգործութիւն
Ֆըրզ	Կարծել
Օլօմա	Մեծագոյն իմաստասէր
Օվզը	Լուսատրիչ լուսոյն

«Եւ արդ եւ տրուալ Յոհաննէս հող և մոխիր կոխանս ոտից, պայազատացդ արարի զհամառօտ բառսս ի պարսից և յարաբացոց Դի հալ լեզու եթէ հայեւջիք փառս հօր և որդոյ և հոգոյն սրբոյ վերամատուցիք, ապա թէ ոչ, ներեւջիք պիմարութեանս իմոյ, զի այսքան էր կար և զօրութիւնն նուաստացեալ անձիսն իմոյ տառ[ապ]ելոյ»:

[Հիշատակարան գրչի]

«Տաշճի Յարութեանի Որդի յերուսաղէմցի Սարգիս Դպիր գիրչս յիշեցէք մէկ հայր մեղայիւ, և կամ մէկ ողորմայիւ, և դուք յիշեալ լիջիք. կրկին աղաչեմ զձեզ հայրք և եղբայրք իմ և ընթերցողքդ, յիշեցէք ի յաղօթս ձեր, ամէն:

Ի մեծ թուականիս մեր հայոց ազգին ՌԲԾԴ. ամիսն, էի իմ աստ յեմյ. սրբոյ քաղաքին, եւ գրեցի զայս Ած.բանութեան և խառն ընդ փիլիսոփայական գիրքս, ի Տէր Մխիթար վարդապետին, որ է՝ յերկրէն ..., եւ ամսեանն յունվարի քսան և հինգին: Եվ յամէն դիմաց բիւէ ձեզ բարին, եւ ձեզ հովանի նշան սրբոյ խաչին, պահապան լինի աջն հայերենին, եւ փրկէ զձեզ ի չար վտանկէն: Ջթըմբեալս մեղօք ի յաղտին, կրկին յիշեցէք յաղօթս ձեր վերստին, որ եւ օրհնեալ յափտեանս ամէն»:

Г. К. МИРЗОЯН – Неоцененный памятник армянской лексикографии.—

Публикация представляет словарь, составленный видным армянским мыслителем 17-18 вв. Ованнесом Джугаеци (1643-1715). Словарь сохранился в единственном рукописном экземпляре в Иерусалиме, в коллекции рукописей армянского Патриаршества (рук. № 665). Словарь примыкает к философско-богословскому труду Джугаеци и представляет собой список арабских и персидских слов в их переводе на армянский язык (всего 582 лексические единицы).

Вводя в научный обиход этот своеобразный памятник армянской лексикографии, публикатор стремился установить его характер, время и обстоятельства его создания, а дальнейшее изучение и оценку памятника предоставляет специалистам-лексикографам.